

**MAVZU: ONLAYN ARBITRAJ: RAQAMLI DAVRDA NIZOLARNI
HAL ETISHNING YANGI BOSQICHI*****Rajabova Farangiz Akmal qizi****Toshkent davlat transport Universiteti**Yurisprudensiya (xalqaro transport huquqi) yo'nalishi**4-kurs talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada onlayn arbitraj tushunchasi, uning paydo bo'lish sabablari va xalqaro arbitraj tizimida tutgan o'rni tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi natijasida arbitraj jarayonlari ham elektron shaklga o'tayotgani va bu bilan bog'liq huquqiy muammolar, xususan arbitraj "joyi" ning aniqlanishi, delokalizatsiya va mahalliy qonunchilik bilan aloqasi yoritib beriladi. Gonkong xalqaro arbitraj markazi tajribasi misolida onlayn arbitrajning huquqiy asoslari va afzalliklari ko'rib chiqiladi. Maqolada xalqaro tijorat arbitraji global tus olayotgani va an'anaviy hududiy chegaralardan chiqayotgan tendensiyalar yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Onlayn arbitraj, xalqaro arbitraj, ODR (Online Dispute Resolution), arbitraj "joyi", delokalizatsiya, mahalliylik doktrinasi, raqamli nizolar, arbitraj huquqi, transmilliy arbitraj.*

Onlayn arbitraj (ODR - Online Dispute Resolution) bugungi kunda dunyo bo'ylab samarali va tezkor nizolarni hal qilish usuliga aylangan. Xalqaro tijorat, intellektual mulk, domen nomlari va kichik iste'molchi nizolari kabi sohalarda onlayn arbitrajning qo'llanishi tobora ommalashib bormoqda. Ushbu maqolada onlayn arbitrajning asosiy tushunchalari, afzalliklari va qiyinchiliklari, shuningdek, uning kelajagi va xalqaro miqyosdagi o'rni haqida so'z yuritiladi.

Arbitraj — bu ikki yoki undan ortiq taraflar o'rtasidagi nizolarni hal qilishning muqobil usuli bo'lib, sudga murojaat qilmasdan, mustaqil uchinchi shaxs, ya'ni arbitr tomonidan amalga oshiriladi. Traditsion arbitrajda, taraflar arbitrni tanlab, muhokama

jarayonlarini jismoniy sharoitlarda o'tkazishadi. Biroq, onlayn arbitrajda barcha jarayonlar internet orqali amalga oshiriladi. Bunday arbitrajda tomonlar ko'pincha videokonferensiyalar, elektron pochta yoki maxsus onlayn platformalar orqali bir-biri bilan aloqada bo'lishadi.

Onlayn nizolarni hal qilish tizimi (ODR) tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar asosan ikki turga bo'linadi: vositachilik (mediation) va arbitraj. Onlayn arbitrajda tomonlar barcha muhokamalarni va qarorlarni elektron shaklda qabul qiladilar. Gonkong xalqaro arbitraj markazining Elektron bitimlar arbitraj qoidalariga ko'ra, eshituv "videolink, telefon yoki onlayn rejimida (elektron pochta orqali yoki boshqa elektron yoki kompyuter aloqasi orqali) o'tkazilishi mumkin, ammo agar taraflar kelishishsa yoki arbitr buni zarur deb topsa eshitishlar shaxsan ko'rishgan holda o'tkazishga ruxsat beriladi.¹

Onlayn arbitrajning kelib chiqishi internet va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan bevosita bog'liq. Arbitrajning o'zi qadimdan tijorat nizolarini hal etishda qo'llanilgan va o'sha davrda nizolarni hal qilishda uchinchi tomonning aralashuvi muhim rol o'ynagan. Biroq, an'anaviy arbitraj tizimlari vaqt o'tishi bilan ba'zi cheklovlarga duch kela boshladi, masalan, uzoq masofalar, yuqori xarajatlar va vaqt sarfi kabi muammolar paydo bo'ldi. Bu, o'z navbatida, yangi, raqamli shakldagi arbitraj tizimining yuzaga kelishiga turtki bo'ldi.

1990-yillarda internetning keng tarqalishi va raqamli kommunikatsiyalar imkoniyatlarining rivojlanishi bilan, xalqaro savdo va biznes o'rtasida yuzaga kelgan nizolarni hal qilishda yangi bir ehtiyoj paydo bo'ldi. 1990-yillarning oxirida, birinchi onlayn arbitraj platformalari tashkil etildi. Bu platformalar dastlab, asosan, elektron tijorat va xalqaro savdolar o'rtasidagi nizolarni hal qilish uchun mo'ljallangan edi. Onlayn arbitraj tizimlarining rivojlanishi, ayniqsa, 2000-yillarning boshida raqamli texnologiyalarning yanada tezkorlashuvi va global savdoning kengayishi bilan tezlashdi.

Onlayn arbitrajning kengayishining asosiy sababi an'anaviy arbitrajning ba'zi cheklovlaridan qochish, masalan, arzon narxlar, tezkorlik, qulaylik va masofaviy

¹ Gonkong elektron bitim arbitraj qoidalari

ishlash imkoniyatlari bo'ldi. Bu tizim, shuningdek, geografik chegaralar, vaqt zonalari va boshqa fizikaviy to'sqinliklarni bartaraf etish imkonini berdi, bu esa uni xalqaro miqyosda keng tarqalishiga olib keldi. Natijada, onlayn arbitraj bugungi kunda raqamli davrning samarali nizolarni hal etish vositasiga aylangan. Taraflar, shuningdek, kichik da'volar uchun iste'molchilar nizolarida onlayn arbitrajdan foydalanmoqda.²

Onlayn arbitrajga bo'lgan ehtiyoj va rivojlanish sabablari:

Raqamli iqtisodiyotning kengayishi bilan bir qatorda, ko'plab biznes faoliyatlar, shartnoma tuzish, xizmat ko'rsatish va hatto xalqaro bitimlar ham elektron shaklda amalga oshirilmoqda. Bu esa nizolar paydo bo'lishi ehtimolini kamaytirmaydi, balki uni boshqa formatda hal qilish zaruratini tug'diradi. Shu sababli, onlayn arbitrajga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda.

ODR tizimlari, asosan, elektron tijorat, intellektual mulk, domen nomlari va kichik miqdordagi iste'molchilarga oid da'volar bo'yicha muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Ular oson foydalanish, arzonlik va tezkorlik kabi afzalliklari bilan ajralib turadi.

An'anaviy arbitrajda, nizoni ko'rib chiqish joyi muhim ahamiyatga ega bo'lib, u ko'p hollarda arbitraj jarayoniga tatbiq etiladigan protsessual qonunlarni, sud nazoratini va arbitraj qarorining ijrosini belgilab beradi. Ammo onlayn arbitrajda bunday "joy" ko'pincha mavjud emas yoki aniqlash qiyin. Masalan, taraflar turli mamlakatlarda bo'lib, eshituvlar virtual shaklda o'tkaziladi. Shunday holatda, arbitraj "o'rni" deyarli fiktsion tus oladi.

³ Bu esa quyidagi savollarni tug'diradi:

Arbitrajga qaysi yurisdiksiya qonuni tatbiq etiladi?

Arbitraj qaroriga e'tiroz qayerda ko'rib chiqiladi?

Onlayn eshituvlar qonuniy deb tan olinadimi?

Onlayn arbitrajning bir qator afzalliklari mavjud. Eng muhim jihatlari quyidagilardan iborat:

² Ilias Bantekas, \$9.6 Onlayn arbitraj. Xalqaro arbitrajga kirish qismida 266-267 (2015).

³ Xalqaro tijorat arbitraji tamoyillari va amaliyoti. Margaret L.Mozes. 2020 yil

1. Tezlik va samaradorlik: An'anaviy arbitraj jarayonlari odatda ko'p vaqtni oladi. Onlayn arbitraj esa, ayniqsa, kichik va o'rta bizneslar uchun, tezroq va samarali yechimlarni taqdim etadi. Elektron muhokamalar va qarorlar tezda amalga oshiriladi.

2. Arzonlik: Onlayn arbitrajda jismoniy uchrashuvlar zarur emas, shuning uchun safar va joy ijarasiga sarflanadigan xarajatlari kamayadi. Bundan tashqari, elektron hujjatlar va arizalar orqali jarayonni soddalashtirish xarajatlarni sezilarli darajada pasaytiradi.

3. Yengillik va qulaylik: Onlayn arbitrajda taraflar geografik joylashuvga qaramasdan, turli mamlakatlar va vaqt zonalaridan turib ishtirok etishlari mumkin. Bu esa hamkorlikni osonlashtiradi va ularga muammolarni hal qilishda katta qulaylik yaratadi.

4. Maxfiylik va xavfsizlik: Onlayn arbitrajda barcha hujjatlar va bahs-munozaralar elektron shaklda saqlanadi va maxfiylik ta'minlanadi. Zamonaviy shifrlash texnologiyalari yordamida barcha ma'lumotlar xavfsiz saqlanadi.

Onlayn arbitrajning afzalliklariga qaramay, ba'zi qiyinchiliklar ham mavjud:

1. Texnologik muammolar: Onlayn arbitrajni amalga oshirish uchun yuqori sifatli texnologiyalar talab etiladi. Internet tarmog'ida yuzaga keladigan uzilishlar yoki texnologik nosozliklar jarayonni to'xtatishi yoki kechiktirishi mumkin.

2. Shaxsiy aloqaning yetishmasligi: Ba'zi nizolarni hal qilishda shaxsiy muloqot va yuzma-yuz muhokama qilish zarur bo'lishi mumkin. Onlayn arbitrajda esa, bu imkoniyat yo'q. Bu ba'zi hollarda qaror qabul qilishni qiyinlashtirishi mumkin.

3. Qonuniy masalalar: Onlayn arbitrajda qatnashish uchun tomonlarning roziligi kerak bo'ladi, lekin ba'zi mamlakatlar va hududlarda onlayn arbitrajning qonuniyligi to'g'risida noaniqliklar mavjud. Bundan tashqari, xalqaro miqyosda bu jarayonni tartibga solish va yagona qonunlarni yaratish muammo bo'lishi mumkin

Xulosa

Onlayn arbitraj bugungi kunda xalqaro nizolarni hal qilishda samarali va tezkor usulga aylangan. Ushbu tizim o'zining afzalliklari, jumladan, arzonlik, tezlik va qulaylikni taqdim etishi bilan, an'anaviy arbitrajga nisbatan muhim farqlarga ega. Biroq, texnologik muammolar va qonuniy masalalar hali ham bu sohada ba'zi

to'siqlarni tashkil qilmoqda. Kelajakda yangi texnologiyalar, shuningdek, xalqaro normativ huquqiy tuzilmalar yordamida onlayn arbitrajning samaradorligi va xavfsizligi yanada oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xalqaro xususiy huquq: Darslik. / Mualliflar jamoasi // y.f.d., dots.I.Rustambekov umumiy tahriri ostida. T.: TDYU, 2019.
2. Xalqaro tijorat arbitraji tamoyillari va amaliyoti. Margaret L.Mozes. 2020 yil
3. Xalqaro xususiy huquq: Darslik. / Mualliflar jamoasi. X.T.Azizov, I.YU.Kan T.: TDYU, 2008
4. Xalqaro arbitraj sudlarining qarorlarini tan olish va ijroga qaratish to'g'risida New York konvensiyasi, (1958-y)
5. Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risidagi YUNSITRAL namunaviy qonuni, (1985-y)
6. Ilias Bantekas, "Onlayn arbitraj, Xalqaro arbitrajga kirish qismida" 266-267 b (2015 y)

Elektron saytlar:

1. www.lex.uz
2. www.norma.uz
3. www.chat.openai.com
4. www.lcia.org